

АЗАМАТТЫҚ ІС ЖҮРГІЗУ. АРБИТРАЖ ЖӘНЕ МЕДИАЦИЯ. 2-БӨЛІМ

Сот өндірісі қағидаларының екінші
және үшінші тобы

Кітап: Азаматтық іс жүргізу. Арбитраж және медиация. 2-бөлім

Дәріс: Сот өндірісі қағидаларының екінші және үшінші тобы

Дәріс авторы: Сағынғали Айдарбаев

Жоспар:

1. Сот өндірісі қағидаларының екінші тобы: негізделген шешімдер қабылдаудың шарттары
 - 1.1. IV қағида: Судьялардың тәуелсіздігі
 - 1.2. V қағида: Соттық бейтараптық
 - 1.3. VI қағида: жариялылық немесе сот төрелігінің ашықтығы
 - 1.4. VII қағида: соттың дәлелдеу міндеті
2. Сот өндірісі қағидаларының үшінші тобы: тиімді процес
 - 2.1. VIII қағида. Мақсаттылық пен пропорционалдылықты қамтамасыз ету үдерісіне соттық бақылау
 - 2.2. IX қағида: шектен асқан кідірулердің алдын алу
 - 2.2.1. Адам құқықтары туралы Заң
 - 2.2.2. Кідірудің жағымсыздығы
 - 2.2.3. АСЕ қабылдануына дейінгі жүйедегі кідірулер
 - 2.2.4. Кідіруге АСЕ жауабы
 - 2.2.5. Өзге де стратегиялар

1. СОТ ӨНДІРІСІ ҚАҒИДАЛАРЫНЫҢ ЕКІНШІ ТОБЫ: НЕГІЗДЕЛГЕН ШЕШІМДЕР ҚАБЫЛДАУДЫҢ ШАРТТАРЫ

1.1. IV ҚАҒИДА: СУДЬЯЛАРДЫҢ ТӘУЕЛСІЗДІГІ

Судьялар мемлекеттік биліктің тәуелсіз тармағын құрайды. Олар Парламентке де, атқарушы билікке де, ханзадаға да, басқа да жоғары лауазымды немесе ықпалды тұлғаларға бағынбауы тиіс. Судьялар партиялық саясаттан, үкімет талаптарынан, корпоративтік ашкөздік пен жеке мүдделерден жоғары тұруы керек.

Олардың қорғалған тәуелсіздік аймағы сот рөлінің барлық аспектілерін: жекелеген істер бойынша нәтижелер; келіспеу жөніндегі шешімдер; келіспеу себептері; судьялардың алқабиге нұсқауы; жаза тағайындау туралы сот шешімдері; және іс жүзінде, соттардың немесе мемлекеттік трибуналдардың барлық сот шешімдері және олармен байланысты заңды қызметті қамтуы тиіс.

Біріккен Корольдікте тексеруден өткен кәсіби заңгерлердің арасынан судьяларды іріктеу дәстүрі қалыптасқан. Судьялар, әдетте, қаржылай қамтамасыз етілген, өйткені олардың жалақысы іс жүзінде жоғары болады. Судья тағайындалғаннан кейін, негізінен оқшауланған кәсіби қызметті жүргізеді.

1.2. V ҚАҒИДА: СОТТЫҚ БЕЙТАРАПТЫҚ

Англияда судья (сот немесе трибунал) іс нәтижесіне материалдық немесе жеке мүдделіліктің болуына қарамастан, қызметін объективті түрде жүргізуі тиіс екендігі анықталған.

Егер судья шынымен әділ болса, қоғамда мұндай түсінікті қабылдауға нақты мүмкіндік болуы маңызды. Әділдік тек үстемді түрде ғана емес, анық және айқын болғаны маңызды.

Әрбір адам өзінің азаматтық құқықтары мен міндеттерін немесе өзіне тағылған кез келген қылмыстық айыптауды анықтаған кезде заңға сәйкес құрылған тәуелсіз және әділ сот оның ісін ақылға қонымды мерзімде әділ және жария талқылауға құқылы.

1.3. VI ҚАҒИДА: ЖАРИЯЛЫЛЫҚ НЕМЕСЕ СОТ ТӨРЕЛІГІНІҢ АШЫҚТЫҒЫ

Сот тыңдаулары ашық сот отырысында өткізілуге тиіс, өйткені жұртшылық сот процесінің барысын және оның маңыздылығы мен ұзақтылығын тікелей қадағалауы керек. Бұл — ағылшын құқығының негізгі қағидасы.

Жариялылық туралы талап сондай-ақ Адам құқықтары туралы Еуропалық конвенцияның 6(1) бабында баяндалған (1998 жылғы Адам құқықтары туралы ағылшын құқығына енгізілген). 6(1) бабы бойынша: сот шешімі жария түрде жарияланады, алайда кәметке толмағандардың мүдделері немесе тараптардың өмірін қорғау талап етілсе, демократиялық қоғамдағы мораль, қоғамдық тәртіп немесе ұлттық қауіпсіздік тұрғысынан баспасөз және көпшілік барлық сот талқылауына немесе оның бір бөлігіне қатысудан шеттетілуі мүмкін.

Жариялылық сондай-ақ американдық құқық Институтының/ЮНИДРУА қағидасы болып танылады

Кітап: Азаматтық іс жүргізу. Арбитраж және медиация. 2-бөлім

Дәріс: Сот өндірісі қағидаларының екінші және үшінші тобы

Дәріс авторы: Сағынғали Айдарбаев

(міндетті күші жоқ).

1.4. VII ҚАҒИДА: СОТТЫҢ ДӘЛЕЛДЕУ МІНДЕТІ

Адам құқықтарының еуропалық құқығында да (1998 жылғы Адам құқықтары туралы Заңға сәйкес ағылшын құқықта тікелей қолданылады), жалпы құқықта да сот шешімдерінің негізді болуы талап етіледі. Сондықтан, жеткілікті негіздердің келтірілмеуі — адам құқықтарын бұзу, сондай-ақ азаматтық шағым берудің ұлттық жүйесі шеңберінде шағымдануға негіз болып табылады.

Іс жүзінде, түпкілікті ағылшын шешімдерінің көпшілігі, атап айтқанда Жоғары тұрған соттар (Жоғары сот, апелляциялық сот, Жоғарғы Сот және жасырын кеңестің сот комитеті) шығарған шешімдер мұқият негізделген болып табылады. Кейбір шешімдер санаттары өз әрекеттерін дәлелдеу міндетінен босатылады.

Негізделген шешімдерді шығару қажеттілігі Американдық құқық институты/УНИДРУА (міндетті күші жоқ) қағидаларында танылады.

2. СОТ ӨНДІРІСІ ҚАҒИДАЛАРЫНЫҢ ҮШІНШІ ТОБЫ: ТИІМДІ ПРОЦЕС

2.1. VIII ҚАҒИДА. МАҚСАТТЫЛЫҚ ПЕН ПРОПОРЦИОНАЛДЫЛЫҚТЫ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ ҮДЕРІСІНЕ СОТТЫҚ БАҚЫЛАУ

Сот дауды тиісті жылдамдықпен әділ, тиімді және ақылға қонымды шешуге қол жеткізу үшін дискрециялық өкілеттіктерді пайдалана отырып, өндірісті белсенді басқаруы тиіс.

Лорд Вульф өзінің аралық баяндамасында (1995 жыл) сот талқылауы дайындығында сот бақылауы жаңа жүйе шеңберінде шешуші мәнге ие болатынын айқын көрсетті: «қазіргі уақытта талапкерлер мен олардың заң кеңесшілерінен азаматтық сот ісін жүргізу жауапкершілігін соттарға ығыстырудың басқа баламасы жоқ». Судьялар сот процесінің аралық кезеңдерін «белсенді» басқаруға тиіс.

Барлық жерде істердегі осы өкілеттіктерді жүзеге асыру кезінде «тепе-теңдік» қағидасы қолданылады. Өлшемдеудің түрлі аспектілері бұл қағиданың жалпы мақсатын атап көрсетеді.

Процесс мәселелерінде пропорционалды қамтамасыз ету қажеттілігі әсіресе реттелген және транспарентті рәсіммен салыстырмалы түрде көрнекі түрде көрсетіледі. Бұл тараптар өз істерін адвокаттардың көмегінсіз жеке жүргізуге мүмкіндігі болуы тиіс кезде көрсетіледі.

Бірінші сатыдағы судья диффамация, зұлымдық қудалау немесе заңсыз түрмеге қамау туралы талап қою жағдайларын қоспағанда, дербес және азаматтық алқабилердің көмегінсіз үлкен жауаптылықта болады.

2.2. IX ҚАҒИДА: ШЕКТЕН АСҚАН КІДІРУЛЕРДІҢ АЛДЫН АЛУ

Кідірулер жүзжылдықтар бойы азаматтық рәсіммен байланысты, бірақ тек Англияда ғана емес. Шынында да, Джеффри Хазардтың айтуы бойынша: «Қазіргі заманғы индустриялық қоғамда орталық серпін... сот төрелігін тиімді іске асыру, сондай-ақ әлеуметтік қызметтердің басқа да түрлеріндегі бюрократиялық ұтымдылық бар деп болжануда.

Тараптар дауды әділ, тиімді және тез шешуге жәрдемдесу үшін жауапкершілікті сотпен бөліседі. Сонымен қатар, сот «дауды әділ, тиімді және жедел шешуге қол жеткізу үшін дискрециялық өкілеттіктерді пайдалана отырып, іс жүргізуді белсенді түрде басқарады деп ұсынылады.

2.2.1. АДАМ ҚҰҚЫҚТАРЫ ТУРАЛЫ ЗАҢ

Адам құқықтары жөніндегі Еуропалық конвенцияның 6(1)-бабы тараптардың сот процесінде азаматтық құқықтарды «ақылға қонымды мерзімде» анықтауға құқығы бар екеніне кепілдік береді. Шамадан тыс кідірулерден қорғау — талапкерлер мен жауапкерлердің мүддесінде де, бірінші сатыдағы соттың және апелляциялық іс жүргізудің мүддесінде де әрекет етеді.

Сот басқа да тиісті факторлардың арасында істің күрделілігін, жиналуға немесе қаралуға тиіс дәлелдемелердің көлемін, сондай-ақ істің ішкі маңыздылығын назарға ала отырып, икемді әрекет етуге тиіс.

6(1) бапқа сәйкес негізсіз кідірістерден қорғау тәуелсіз құқық болып табылады, ол процедураның әділдігін жалпы бағалауға байланысты емес. Өтініш берушілерге кідіру залал келтіргенін дәлелдеудің қажеті жоқ. Бұл құқық Конвенция мәтініндегі қандай да бір тікелей ескертпелердің нысанасы бола

алмайды.

2.2.2. КІДІРУДІҢ ЖАҒЫМСЫЗДЫҒЫ

Іс жүзінде кідіру — әділ сот төрелігіне қарсы тұру болып табылады: «сот төрелігін іске асырудағы кідіріс, бұл — сот төрелігінен бас тарту».

Біріншіден, кідіру өзінің ақшалай қаражаттарынан немесе құқықтарынан айырылған және тиісті негіздемесіз қалдырылған талапкерлер үшін қиындықтар туғызуы мүмкін.

Екіншіден, кешіктіру сот талқылауларынан туындаған алаңдаушылықты күшейте алады.

Үшіншіден, кідіру сот шешімінің дәлдігіне қауіп төндіруі мүмкін. Егер істің негізгі оқиғалары мен тыңдалатын мәлімдеменің арасында ұзақ уақыт өтсе, куәгерлердің оқиғалар туралы естеліктері жоғалуы мүмкін, ал куәлар өлуі немесе өзге де түрде айғақтар беру үшін қол жетімсіз болуы мүмкін.

Төртіншіден, кідіру экономикалық әлсіз жақтардың дауды әділетсіз реттеуге келісуіне әкелуі мүмкін.

Бесіншіден, кешігу сотқа жүгіну үшін тежеуші фактор болып табылады. Көп жылғы кідірулер мен белгісіздік перспективасы өз шағымдарын адал мәлімдейтін сот процестерінің әлеуетті қатысушыларын сотқа жүгінуден ұстап тұруы мүмкін. Кідіру сот әділдігіне қол жеткізу үшін кедергі болады.

Соңында, сот немесе атқару шешімін шығару кідірулері саудаға және үкіметке кедергі келтіруі мүмкін. Өтемақы алуға үміткер халықаралық компаниялар мен кәсіпорындар ұлттық сот жүйесінің жұмысын және ұлттық, халықаралық төреліктің түрлі нысандары шеңберінде дауларды қараудың жеделдігін мұқият қадағалайтыны таңқаларлық емес.

2.2.3. АСЕ ҚАБЫЛДАНУЫНА ДЕЙІНГІ ЖҮЙЕДЕГІ КІДІРУЛЕР

1995 жылы лорд Вульф өзінің аралық баяндамасында азаматтық сот төрелігі жүйесінің тым баяу жұмысын (АСЕ дейін) батыл түрде айыптады. Оның орнына ол азаматтық істерді жүргізу жауапкершілігін тараптардан және олардың адвокаттарынан сотқа түбегейлі ауыстыруды ұсынды. Тараптар бұдан былай сот процесінің барысы мен кестесін реттейтін міндетті уақыт ережелерін немесе өкімдерді жоя алмайды.

Ресми түрде АСЕ-нің ерте кезеңдерінде сот талқылауын қозғау нәтижесінде аз істер қозғалды. Түсіндірулер мыналардан тұрады: біріншіден, әлеуетті тараптардың дауларды реттеудің баламалы әдістерін неғұрлым кеңінен пайдалануы; екіншіден, өздігінен реттеу жағдайларының санын арттыру сотқа дейінгі реттеу сатысына жетеді;

Лорд Вульф 1995 жылы өзінің аралық баяндамасында адвокаттардың жіберген кідірулері туралы мәселені мұқият қарады. Ол сот талқылауларымен айналысатын көптеген адвокаттардың өздеріне тым көп жұмыс алатынын немесе өз істерімен тиімсіз жұмыс істейтінін мойындады. Оның пікірінше, адвокаттар сот талқылауын неғұрлым тиімді, жедел және мөлшерлес жүргізу үшін ісін жүргізу жүйесін реформалау қажет.

Кідіру тараптарға қарағанда, заң кеңесшілері үшін тиімді. Бұл тараптарға сот процесінде шамадан тыс жұмыс жүктемесін орындауға мүмкіндік береді, бұл ретте жұмыстың ең аз ықтимал көлеміне барынша мүмкін мерзімде қол жеткізіледі.

1994 жылы Лорд Вульф Лондонның Жоғарғы сотына сот бұйрығын беруден сот талқылауына өту үшін орташа 163 апта, ал Лондоннан тыс жерлерде - 189 апта талап етілгендігін хабарлады. Лорд Вульф бұл статистиканы «қолайсыз» деп әділ бағалады.

2.2.4. КІДІРУГЕ АСЕ ЖАУАБЫ

Англияда елеулі кідірулерді жою немесе қысқарту үшін төрт негізгі стратегия қолданылды.

Біріншіден, субъектілер сот талқылауларынан қашуға және оның орнына дауларды реттеудің жеке немесе басқа «балама» әдістерін пайдалануға ынталандырылды.

Екіншіден, бірнеше бағыт бойынша келіп түсетін кішігірім немесе едәуір күрделі істер сот талқылауының ерте сатысында сотқа «терезе» орнатуын қамтамасыз ету үшін әрбір іс басқармасының шеңберінде қаралуға жатады.

Үшіншіден, анық негізсіз наразылықтарды, қарсылықтарды ерте қарауға үнсіз түрде немесе оңайлатылған сот шешімін шығару жолымен, әлде наразылықтарды, қарсылықтарды сызып тастау арқылы қол жеткізіледі.

Төртіншіден, соттарға талапкерлер мен адвокаттарға қатысты түрлі санкциялар енгізуге кең өкілеттіктер

Кітап: Азаматтық іс жүргізу. Арбитраж және медиация. 2-бөлім

Дәріс: Сот өндірісі қағидаларының екінші және үшінші тобы

Дәріс авторы: Сағынғали Айдарбаев

берілген.

Олар жекелеген істерді қарауда негізсіз кідіру тудырады, атап айтқанда: шығыстар туралы қаулыларды түзету; адвокаттар көрсететін қызметтерге ақы төлеу туралы өкімдердің нәтижесінде қаражаттың ысырапшылығы; дауды реттеу туралы келіссөздерге негізсіз қатыспайтын немесе дауды реттеу туралы ақылға қонымды ұсыныстарды қабылдамайтын даудың әлеуетті тараптарына немесе тараптарға қатысты шығындарды өтеу туралы шешімдер;

2.2.5. ӨЗГЕ ДЕ СТРАТЕГИЯЛАР

Джеффри Хазард істі сотта қарау кезінде кідіру проблемасына екі негізгі тәсілмен жауап беруге болатынын айтты. Біріншіден, судьялардың көп санын тағайындау және соттардың әкімшілік ресурстарын кеңейту жолымен қолда бар сот ресурстарын ұлғайту қажет. Екіншіден, тараптар тарапынан алынған істердің санын не болмаса орташа істі қарау көлемін қысқарту арқылы сұранысты қысқарту болып табылады.

Құжатта сот талқылауы кешіктірілген жағдайда «әдеттегі құқықтық қорғау құралдарының» алты түрі түйінделеді:

1. Неғұрлым қатаң әкімшілік бақылау: мұндай бақылау жалпы істер бойынша судьялардың уақытын бөлуді жүзеге асырады;
2. Іс жүргізу рәсімдерін жақсарту: есепке алуды неғұрлым жетілдірілген және тиімді жүргізуді енгізу, сот құжаттар жинағына неғұрлым жедел қол жеткізу, сондай-ақ істерді қарау барысын жалпы қадағалауды жақсарту;
3. Судьялар мен соттардың лауазымды тұлғаларының санын арттыру: бұл әрекет ету шарасы судьялар мен үздік сападағы қызметкерлердің көп санын қамтиды;
4. Процедураны оңтайландыру: процедураларды, әсіресе жиынтықты тез қабылдау және дәлелдемелер мен құқықтық дәлелдерді қажетсіз қарау мүмкіндігін қысқарту үшін қадамдар жасалуы мүмкін;
5. Партияның кідірулерден аулақ болуға ынталандырылуы: бөлімде талап-арыз беруші немесе қарсылықтарды мәлімдеуші тараптар үшін шығындарды ұлғайту мүмкіндігі көрсетіледі, оларды, қорыта келгенде, сот қабылдамайды.
6. Заңнамадағы елеулі өзгерістер: ол қорытындыда даулар үшін мүмкіндіктерді қысқартатын материалдық құқықтағы өзгерістердің түрлі мысалдарын келтіреді.

Пайдаланылған және ұсынылатын әдебиеттер

1. Кудрявцева Е.В. Гражданское судопроизводство Англии. – М.: Издательский дом «Городец», 2008.
2. Эндрюс Н. Система гражданского процесса Англии: судебное разбирательство, медиация и арбитраж / Пер. с англ.; Под ред. Р.М. Ходыкина. М.: Инфотропик Медиа, 2012. – 544 с.
3. Andrews N. Andrews on Civil Processes. Volume I: Court Proceedings. Cambridge – Antwerp – Portland. Intersentia: - 2013. – 847 p.